

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Млаабдал Саади Махмуд Абааса на тему
«Розвиток нафтодобувного комплексу в системі національного
господарства», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

На підставі вивчення кандидатської дисертації та опублікованих за дослідженою темою наукових праць здобувача, а також матеріалів щодо апробації та практичного впровадження результатів наукового дослідження, виконаного Млаабдал Саади Махмуд Абаасом, можна констатувати наступне щодо актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, достовірності та наукової новизни одержаних результатів, повноти їх викладу в опублікованих працях та визначити загальну оцінку проведеного дослідження.

Актуальність обраної теми дослідження

Наявність сировинних ресурсів і, зокрема, паливних є ключовою детермінантою функціонування національної економіки, яка визначає стратегічні й тактичні орієнтири соціально-економічного розвитку та вектори зовнішньоекономічної політики держави. Світові тенденції розвитку свідчать про домінування споживання нафти в загальній структурі використання ресурсів. При цьому, за прогнозами, відповідна тенденція зберігається набагато років вперед. Проте стабільне зростання попиту на нафту та нафтопродукти не завжди супроводжується відповідним соціально-економічним добробутом країн-нафтодобувачів. Розвиток нафтодобувної галузі значною мірою визначає соціально-економічні та екологічні показники розвитку національної економіки та характеризує рівень забезпечення енергетичної безпеки країни. Актуальність розвитку нафтодобувної галузі обґрунтовується відповідними міжнародними та національними законодавчими актами: Глобальними цілями сталого розвитку, Міжнародними конвенціями, Стратегією ООН, Енергетичною стратегією

України до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» тощо. При цьому, функціонування нафтодобувної галузі за рахунок інтенсивного нарощування видобутку нафти повинен відбуватися на засадах сталого розвитку з комплексним урахуванням впливу галузі на розвиток усієї системи національного господарства.

Незважаючи на те, що проблеми, пов'язані із функціонуванням нафтодобувної галузі національної економіки обговорюються у наукових колах, на сьогодні бракує комплексних розробок щодо формування теоретичних та практичних засад удосконалення системи державного регулювання нафтодобувною галуззю на принципах сталого розвитку та комплексного оцінювання її впливу на розвиток національної економіки.

З огляду на вищезазначене, обрана тема дисертаційної роботи Млаабдал С.М.А. та її мета, визначена як вдосконалення теоретичних та науково-методичних підходів до забезпечення сталого розвитку нафтодобувного комплексу в системі національного господарства, є важливою і актуальною.

Зв'язок теми з державними та галузевими науковими програмами, пріоритетними напрямками розвитку науки

Дисертацію виконано відповідно до тематики наукових досліджень Сумського державного університету. Так, зокрема, розроблені пропозиції щодо забезпечення довгострокової стійкості нафтодобувного комплексу національної економіки використано в межах теми «Моделювання та прогнозування соціо-економіко-політичної дорожньої карти реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання» (номер д/р 0118U003569); теоретико-методичні підходи до визначення основних джерел конфліктів у нафтодобуванні та інструментарій їх попередження – в межах теми «Каузальне моделювання колаборації стейкхолдерів при чистому виробництві: узгодження соціо-еколого-економічних протиріч» (номер д/р 0119U101860).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації Млаабдал С.М.А. мають достатньо високий ступінь обґрунтованості та

достовірності. Вони базуються на опрацюванні значного масиву наукових розробок вітчизняних та зарубіжних дослідників з питань функціонування нафтодобувної галузі, а також є результатом всебічного аналізу досліджуваних явищ, здійсненого за допомогою сучасного наукового інструментарію. Окремо слід зазначити чіткість постановки теоретичних і практичних завдань, обґрунтованість використання методичних прийомів, логічність сформульованих висновків у результаті вивчення того чи іншого аспекту наукової проблеми.

При підготовці дисертаційної роботи автор орієнтувався на сучасну технологію наукових досліджень, що підтверджується застосуванням широкого спектру методів наукового пізнання і обробки інформації. Дисертантом використовувались такі методи дослідження: узагальнення та наукової абстракції – для узагальнення передумов розвитку нафтодобувної галузі національної економіки, типологізації конфліктів у нафтодобуванні; системно-структурний аналіз – при систематизації підходів до визначення сутності сталого розвитку нафтодобувного комплексу, вдосконаленні концептуальних основ формування системи державного регулювання нафтодобуванням; економіко-статистичні (зведення, групування, динаміки) – під час узагальнення та аналізу статистичних даних; формально-логічного аналізу – під час визначення детермінант розвитку нафтодобувної галузі національної економіки; економіко-математичні, зокрема, гетерогенна модифікована OLS (FMOLS)-модель та метод Грейнджера – при формалізації впливу нафтодобувної галузі на розвиток національної економіки, обґрунтуванні впливу інституційного середовища національної економіки на функціонування галузі, моделі розподіленого лагу – під час оцінювання синергетичних ефектів впливу нафтодобування на розвиток національної економіки.

Інформаційну базу дослідження склали: закони України; укази Президента України; нормативні акти Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств; офіційні дані Державної служби статистики України, Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Міжнародного енергетичного агентства; аналітичні огляди та наукові публікації, присвячені розвитку нафтодобувного комплексу в системі національного господарства України.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження забезпечується вагомою науково-методичною базою, достатньо

широким спектром використаних наукових методів, здатністю дисертанта до критичного аналізу та узагальнень.

Крім того, обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, підтверджується публікацією основних результатів дослідження у фахових виданнях з економіки, оприлюдненням їх на науково-практичних конференціях, які відбулися в 2011-2018рр. в містах Київ, Полтава, Суми.

Аналіз змісту опублікованих праць та автореферату також підтверджує достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться у дисертації і виносяться на захист.

Вищевикладене свідчить про достатню обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації Млаабдал С.М.А.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Зміст дисертаційного дослідження свідчить про його комплексний характер і наявність в ньому наукових результатів, висновків і пропозицій, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему, сутність якої полягає в удосконаленні теоретичних та науково-методичних підходів до забезпечення сталого розвитку нафтодобувного комплексу в системі національного господарства.

Серед наукових результатів проведеного в дисертаційній роботі дослідження суттєвим, є удосконалені концептуальні основи формування системи державного регулювання нафтодобувним комплексом національної економіки, які відрізняються від існуючих врахуванням принципів сталого розвитку, визначенням базових складових розвитку, а також, організаційного, економічного та інституційного інструментарію. При цьому будуть забезпечуватись ланцюговий та інтерференційний ефекти функціонування національної економіки (підрозділ 1.3, стор. 61-81);

У руслі сучасних євроінтеграційних прагнень України та з практичної точки зору до наукових здобутків автора можна віднести обґрунтування впливу інституційного середовища на функціонування нафтодобувної галузі національної економіки, яке на відміну від існуючих підходів враховують ланцюговий характер виникнення змін в інституційному середовищі та взаємообернений їх зв'язок між показниками обсягів видобутку нафти, обсягів

рентних платежів, рівня корупції та ефективності державного управління (підрозділ 3.3, стор. 166-177).

Значний інтерес представляє запропонований науково-методичний підхід до визначення закономірностей взаємного впливу основних факторів розвитку нафтодобувної галузі, що дозволить проводити оцінювання взаємозалежності індикаторів її функціонування: обсягів видобування, імпорту й споживання, рівня інноваційності та зайнятості в галузі, вартості капітальних активів і захворюваності населення в регіонах видобування нафти для різних часових лагів; (підрозділ 2.2, стор. 111-114).

Важливим здобутком автора слід вважати висунуту та емпірично підтверджену гіпотезу про коінтеграційний та причинно-наслідковий зв'язок ключових детермінант функціонування нафтодобувної галузі та системи національного господарства у цілому з використанням гетерогенної модифікованої OLS (FMOLS)-моделі та методу Грейнджера. Це дозволило порівняти тенденції взаємного впливу рівня розвитку нафтодобувного комплексу та національної економіки України та інших держав з метою подальшого визначення напрямків державного регулювання стимулювання сталого розвитку нафтодобувного комплексу (підрозділ 3.2, стор. 142-151).

Заслугує уваги поглиблення теоретичних підходів до класифікації конфліктів у нафтодобувному комплексі, які додатково до існуючих передбачають критерії їх систематизації за ступенем залученості суб'єктів нафтодобувної галузі, за фазами господарської діяльності в нафтодобуванні, за змістом виникнення. Застосування перехресної інтерференції цих критеріальних ознак дозволило запропонувати чотирирівневу систему взаємодії стейкхолдерів, що містить заходи з попередження та розв'язання конфліктів залежно від ключових драйверів їх виникнення (підрозділ 2.1, стор. 86-91).

Цікавим є авторський підхід до розуміння сутності поняття «сталий розвиток нафтодобувного комплексу національної економіки», як процесу розбудови його потенціалу з урахуванням інтерференції ефектів крос-секторної взаємодії нафтозалежних галузей національної економіки, що буде забезпечувати нівелювання соціо-еколого-економічних суперечностей розвитку галузі, підвищення енергетичної безпеки та стійкості національної економіки. Відповідний підхід системно поєднує принципи сталого розвитку та секторальний, субституціональний, мультиплікативний, фінансовий,

стейкхолдерський підходи до розвитку нафтодобувної галузі (підрозділ 1.3, стор. 57-59).

Практичне значення результатів дисертаційної роботи

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних положень, удосконаленні методичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування нафтодобувного комплексу національної економіки.

Основні положення, викладені в дисертації, доведено до рівня практичних рекомендацій, які підлягають широкому застосуванню як у проведенні подальших досліджень, так і у практичній діяльності.

Достовірність отриманих результатів засвідчують відповідні розробки Млаабдал Саади Махмуд Абааса, які мають практичне значення і знайшли своє застосування в діяльності окремих установ, що підтверджується відповідними довідками про впровадження, зокрема:

- пропозиції щодо забезпечення екологічної безпеки підприємств нафтодобувного комплексу в діяльність Департаменту екології та охорони природних ресурсів Сумської обласної державної адміністрації (довідка № 01-20/912 від 02.04.2018 р.);

- пропозиції щодо врахування векторів розвитку нафтодобувної галузі під час формування стратегії підприємств НК – в діяльність ПАТ «Укрнафта» НГВУ «Охтирканафтогаз» (довідка № 26-01/74 від 15.01.2019 р.);

- пропозиції щодо вдосконалення організаційного забезпечення розвитку нафтодобувного комплексу в діяльність Сумського обласного регіонального відділення Спілки малих, середніх і приватизованих підприємств України (довідка № 4 від 20.03.2019 р.).

Авторські розробки використовуються у навчальному процесі Сумського державного університету під час викладання дисциплін «Економічна політика та державне управління», «Ефективність економічних систем», «Державне та регіональне управління» (акт від 22.01.2019 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертації, висновків і пропозицій в опублікованих працях здобувача

Основні положення дисертації опубліковано в 12 наукових працях загальним обсягом 4,23 друк. арк., з яких особисто авторові належить 3,13 друк. арк., зокрема: 6 статей у наукових фахових виданнях України (з яких

б – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз), 1 стаття в науковому виданні України, яке входить до міжнародної наукометричної бази даних Scopus, 5 тез у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота має чітку логічну послідовність та виконана в науковому стилі. Зміст автореферату у повній мірі розкриває основні положення дисертаційної роботи, а також отримані автором наукові результати, висновки та рекомендації, і є ідентичним основним положенням дисертації. Матеріали дисертації і автореферату викладено в науковому стилі, логічно і послідовно.

Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи

У цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних Млаабдал С.М.А. результатів дослідження, слід зазначити деякі дискусійні положення, недоліки та зауваження, що мають місце в дисертаційній роботі.

1. У роботі автором запропоновано концептуальні засади державного регулювання нафтового комплексу національної економіки, що зорієнтований на досягнення енергетичної безпеки та стійкості національної економіки. Автором виокремлено інтерференційні та ланцюгові ефекти розбудови нафтового комплексу. На наш погляд, робота значно б виграла, якщо б автор пояснив сутність та механізми їх виявлення більш розгорнуто (підрозділ 1.3, стор. 82-83).

2. У першому розділі автором зазначено про необхідність дотримання низки принципів для забезпечення ефективності державного регулювання нафтового комплексу національної економіки. При цьому, на нашу думку, робота значно б виграла, якщо б дисертант пояснив критерій їх відбору та основні теорії, що були використані при цьому.

3. При практичній апробації наукового-методичного інструментарію визначення закономірностей взаємного впливу основних детермінант розвитку нафтового комплексу України з різними часовими лагами дисертантом обрано періоди 1 та 3 роки (підрозділ 2.3, стор. 113-115). На нашу думку, доцільно було б навести за які саме роки здійснено аналіз, а також розширити часовий горизонт, наприклад, 5 та 10 років, що значно підвищило б обґрунтованість

сформованих рекомендацій для розбудови нафтового комплексу національної економіки.

4. У роботі оцінено тісність кореляційних зв'язків між видобутком нафти та ключовими індикаторами соціо-еколого-економічного розвитку країни (стор.7-8). Виходячи з тексту автореферату, залишилося незрозумілим механізм відбору даних індикаторів соціо-еколого-економічного розвитку країни, а також чи здійснювалася перевірка на наявність хибної кореляції між параметрами.

5. В роботі достатньо уваги приділено аналізу функціонування нафтодобувної галузі національної економіки та особливостям її розвитку у глобальному вимірі. Проте, при дослідженні її впливу на показники функціонування національної економіки не зрозуміло який відсоток ВВП створюється нафтодобувною галуззю, якою мірою були враховані еколого-економічні збитки, що виникають на стадії розроблення, видобутку, транспортування та переробки нафти.

6. Автором приділена значна увага питанням виникнення соціо-еколого-економічних протиріч функціонування нафтодобувного комплексу (підрозділ 2.1, стор. 95-100). При цьому, було розширено класифікацію конфліктів у нафтодобувній галузі, визначено головних стейкхолдерів конфліктів та сформована система заходів щодо попередження та нівелювання конфліктів. Проте, робота більш виграла, якщо б запропоновані критерії конфліктів та їх види були узгоджені з відповідними драйверами, які обумовили їх виникнення. Це дозволило б таргетовано визначати шляхи та інструменти подолання та попередження конфліктів у нафтодобувному комплексі.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Млаабдал Саади Махмуд Абааса «Розвиток нафтодобувного комплексу в системі національного господарства» є цілісним, логічним, завершеним науковим дослідженням з актуальної для національної економіки України проблеми, що має важливе теоретичне і практичне значення.

Дисертація Млаабдал С.М.А. за змістом та якістю теоретичних, методичних та практичних розробок відповідає рівню дисертації на здобуття

наукового ступеня кандидата економічних наук. Обрану тему дисертаційної роботи розкрито в повному обсязі; поставлену мету досягнуто; завдання роботи виконано в повному обсязі. Тема дисертаційної роботи відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним

господарством та профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 Сумського державного університету.

Наукові положення, висновки та рекомендації повністю обґрунтовані, містять наукову новизну та пройшли необхідну апробацію на науково-практичних конференціях. У публікаціях здобувача знайшли відображення всі положення дисертації.

Автореферат дисертації необхідним чином розкриває положення та висновки, є ідентичним дисертації за структурою та змістом та не містить інформації, що є відсутньою у дисертаційній роботі.

За фаховим спрямуванням, науковим і практичним значенням, а також за змістом й оформленням дисертаційна робота Млаабдал С.М.А. на тему: «Розвиток нафтодобувного комплексу в системі національного господарства» відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами та доповненнями 19 серпня 2015 року № 656), що висуваються до кандидатської дисертації, а її автор – **Млаабдал Саади Махмуд Абаас** – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

завідувачка сектором енергетичної безпеки
та енергозбереження відділу промислової політики
Науково-дослідного центру індустріальних
проблем розвитку НАН України,
д.е.н., професор

 І.О. Губарева

Підпис Губаревої І.О. засвідчую,
вчений секретар НДЦ ІПР НАН України

Н.В. Белікова